

میراث مکتوب در «چکیده‌های ایرانشناسی»

تازه‌ترین شماره چکیده‌های ایرانشناسی، که در سال ۱۳۵۵ به ابتکار استاد شارل - هانری دوفوشه کور بنیاد نهاده شده به تازگی انتشار یافته است. این شماره (شماره ۲۶، سال ۲۰۰۵) هم به روال شماره‌های پیشین حاوی معرفی و نقد کوتاه نوشته‌هایی است که به نوعی با ایران پیوند دارند. نوشته‌هایی که در این مجموعه معرفی می‌شوند شامل گزارشها، مقاله‌ها، کتابها و مجموعه‌هایی هستند که به زبان فارسی و زبانهای اروپایی نگاشته شده‌اند. این چکیده‌ها، عمدتاً به فرانسوی و گهگاه به انگلیسی، برحسب موضوع دسته بندی شده‌اند:

مجموعه‌های مقالات و تألیفات کلی (کلیات)، زبانشناسی، تاریخ و هنر و باستانشناسی (پیش از اسلام، دوره اسلامی)، تاریخ دوره اسلامی، هنر و باستانشناسی دوره اسلامی، ادیان (جز اسلام)، اسلام، تصوف، فلسفه، تاریخ علوم و فنون، ادبیات، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و حقوق، اقتصاد، جغرافیا، مردم‌شناسی، موسیقی و هنرهای نمایشی. افزون بر این، گروه‌بندی چکیده‌ها در هر موضوع بر حسب ترتیب الفبایی نام مؤلفان انجام می‌گیرد.

برای آشنایی بهتر با این نشریه و محتوای آن، ترجمه فارسی چند چکیده ذیلاً نقل می‌شود:

۱. در بخش «مجموعه‌ها و کلیات»

فهرست نسخه‌های خطی فارسی در کتابخانه ملی اتریش و آرشیو دولتی اتریش در وین، تألیف ایرج افشار، تهران: مؤسسه فهرستگان و وین: آکادمی علوم اتریش، ۱۳۸۲ ه / م. ۲۰۰۳. معرفی شده و در توضیح آن آمده است که «این جلد در ادامه کار فهرستنگاری نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه ملی اتریش و بایگانی ملی وین، که گوستاو فلوگل در

سده نوزدهم آغاز کرده بود، فراهم آمده است. این جلد حاوی ۱۷۰ نسخه خطی است که بر حسب محتوا و مشخصات نسخه‌شناسی معرفی شده‌اند. در یادداشتهای انفرادی برای هر نسخه، این نکات مورد توجه بوده‌اند: عنوان، مؤلف، اطلاعات مربوط به متن، تاریخ، کتابنامه، سرآغاز و انجامه، سرلوح، نقشه، نوع خط، کاتب، نوع کاغذ، تزیینات، نام صاحبان نسخه، و اطلاعات کتابشناختی دیگر. شمار قابل توجهی از تصاویر نسخه‌ها در کتاب چاپ شده است. این جلد متشکل از دو بخش است: تملکات کتابخانه ملی اتریش در سالهای ۱۸۶۸ تا ۱۹۹۴ (۱۲۴۷ تا ۱۳۷۳ خ)؛ و نسخه‌هایی که از سال ۱۸۴۳ (۱۲۲۲ خورشیدی) به بعد به تملک بایگانی ملی وین درآمده‌اند. (میشل برناردینی، دانشگاه ناپولی).

۲. آل داوود، سیدعلی، «امام فخر رازی در تبریز»، معارف، دوره بیستم، شماره ۱، ۱۳۸۲، ص ۵۰.

گزارش پیدایی مجموعه بزرگی از نامه‌ها و بیست کتاب بازنگاری شده، و یک صفحه که محتوای آن باید به زندگینامه فخرالدین رازی (۵۴۳ - ۶۰۶ ه. ق) افزوده شود.

این مجموعه که اصل آن به شماره ۱۴۵۹۰ در «کتابخانه مجلس» یافت می‌شود و در اوایل سده هشتم فراهم آمده سفینه تبریز نامگذاری شده است. امام فخر رازی در جوانی بسیار سفر کرده و پیش از رفتن به خوارزم چندگاهی را در تبریز گذرانده است. او در آنجا به محضر استادان زمانه و قضات و صوفیان می‌رفت. در این یک صفحه از سفینه تبریز اطلاعاتی در مورد اقامت او در تبریز دیده می‌شود که بعداً شاگردانش فراهم آورده‌اند. یک رباعی مندرج در این صفحه به موضوع دیدار او با بابا فرج، یکی از صوفیان آن روزگار، اشاره دارد. (شارل - هانری دوفوشه کور). این معرفی در بخش «ادبیات کهن فارسی» چاپ شده است.

۳. هزار حکایت صوفیان... از نویسنده ناشناخته... نسخه برگردان، به کوشش ایرج افشار و محمود امید سالار، تهران، طلایه، ۱۳۸۲، ۴۵۶ ص.

این کتاب در دو بخش معرفی شده است، نخست بخش «تصوف» به قلم دُنیز اگل، که چنین نوشته است:

این متن که متشکل از مجموعه‌ای از داستانها و قصه‌هایی درباره نخستین صوفیان ایران است، در صد فصل تنظیم شده است، اما نه عنوان دارد و نه نام مؤلف. هر فصل با

چند آیه از قرآن، چند حدیث و گاهی چند قول از صوفیان معروف آغاز می‌شود. پس از آن معمولاً در حدود ده داستان یا قصه نقل شده است که با ابیات شعر عربی و فارسی و گاه چند ضرب‌المثل غنی شده‌اند. همه قصه‌ها سرمنشأ در سنت قرآنی و نبوی دارند. در این مجموعه از نامداران توراتی و قرآنی مثل موسی، نوح، سلیمان، ابراهیم، جبرئیل، عیسی، مریم، ذوالقرنین... یاد شده است. زبان متن کهنه است، اما تاریخ تألیف کتاب معلوم نیست هرچند که در انجامة آن رقم ۸۸۳ هـ. ق ثبت شده است. همان گونه که ایرج افشار در مقدمه آن (صص ۷-۲۳) نوشته است، چنین می‌نماید که متن به بیست خط مختلف نگاشته شده است یعنی بیست کاتب متفاوت آن را کتابت کرده‌اند. در پایان کتاب فهرستهای اشعار (مدون شده بر حسب فصلها)، نام کسان، نامجایها و قبایل افزوده شده‌اند که کاری بس سودمند است. این متن حاوی آگاهیهای سودمند درباره نخستین صوفیان است و منبعی عمده برای هرکس که در این رشته کار می‌کند به شمار می‌آید. (دُنیز اِگل).

استاد شارل - هانری دوفوشه کور هم بر این مجموعه یک معرفی نگاشته که در بخش «ادبیات کهن فارسی» چاپ شده است.

بدیهی است که در میان آثار معرفی شده، جایی هم به کتابهای منتشر شده به وسیله «مرکز نشر میراث مکتوب» داده شده است که شامل معرفی دو کتاب (از مجموع ۴۹۰ کتاب و مقاله که در این شماره چکیده‌ها معرفی شده‌اند) می‌شود:

۱. شرف الدین محمد بن مسعود مسعودی، جهان دانش، مقدمه و تحقیق و تصحیح: جلیل اخوان زنجانی، تهران، میراث مکتوب، ۱۳۸۲، ۵۸ + ۱۹۶ ص. که چنین معرفی شده است:

کتاب که با مقدمه‌ای (۵۸ صفحه‌ای) از مصحح آغاز می‌شود، حاوی متنی علمی است در باب «علم الهيئة» از دانشمندی که در سده ششم می‌زیسته است، اما تاریخ دقیق تولد و درگذشت او نامعلوم است.

شرف الدین مسعود در سمرقند زاده شد و در آنجا پرورش یافت، و ظاهراً متنی را که اکنون به چاپ رسیده است در همان جا نوشت. او افزون بر آن یازده کتاب دیگر تألیف کرده است. گفته می‌شود که متن فارسی چاپ شده در اینجا ترجمه‌ای از یک متن قدیمی تر است که باقی نمانده و الکفایة فی هیئة العالم یا الکفایة فی علم الهيئة نام داشته

است. اگر به فهرستی که [اخوان] زنجانی به دست داده است (ص ۱۷) اعتماد کنیم ده متن از آثار شرف‌الدین باقی مانده‌اند که در رشته‌های گوناگون هستند مثل هواشناسی، جبر، هندسه، ستاره‌شناسی (نجوم) و احتمالاً فقه و فلسفه یا کلام که عنوان آنها بر حسب «مقدمه» زنجانی این است: الهادی فی الفروع والمباحث والشکوک.

چاپ جهان دانش بر پایه چهار نسخه خطی (برلین، پاریس دو نسخه، لندن) صورت گرفته است که به اجمال در مقدمه مصحح معرفی شده‌اند. در این مقدمه به اشتباهات املائی و دستوری در نسخه‌های اساس تکیه شده، اما هیچ گونه اشاره صریح به صفحات نسخه‌ها، ورقها و سطرها نشده است. در میان این گونه تصحیحات، بر فرهنگ نویسی تاریخی بدان گونه که در فرهنگهای معتبر دیده می‌شود (برای نمونه به یادداشت ۲ در صفحه ۵ نگاه کنید) تأکید شده است. نسخه اساس در تصحیح، دو نسخه موجود در مخزن فارسی کتابخانه ملی فرانسه هستند، اما از نسخه‌های دیگر هم استفاده شده است. متأسفانه مصحح به ندرت دلیل انتخاب فلان صورت را بر صورت‌های دیگر شرح داده است. در مقدمه شرح کوتاهی درباره نسخه‌های خطی داده شده است. زندگانی مسعودی هم به اختصار گزارش شده است. مصحح را در نقل ادبیات بیگانه در این زمینه اشتباهاتی دست داده است.

به رغم اینها، چاپ این کتاب بر اطلاعات ما در دو زمینه می‌افزاید. نخست در باب تحول نوع علم هیئت در زبان فارسی، دوم: اندیشه‌های خاص مؤلف و گرایش او در این زمینه.

کتاب متشکل از دو بخش اصلی است که هرکدام حاوی چند فصل است (بخش اول دارای ۲۳ فصل است، و بخش دوم دارای ۱۴ فصل). بخش اول به توضیح علم هیئت اختصاص دارد، و ضمن آن این فصول بررسی شده‌اند: اصطلاحات فنی، سهم آسمان و ملکوت، هیئت کروی، زمین، عناصر ساده، زمین در مقام مرکز ثابت عالم، حرکت‌های عمده که در گیتی مشاهده می‌شوند... در بخش دوم، زمین در مقام یک موضوع جغرافیایی و نجومی مورد بحث قرار گرفته است...

این معرفی در بخش «تاریخ علوم و فنون» جای دارد و به زبان انگلیسی است.

۲. بسحاق اطعمه شیرازی، کلیات، تصحیح منصور رستگار فسایی، تهران، میراث مکتوب، ۱۳۸۲، ۴۵۹ ص.

چاپ انتقادی همراه با توضیحات مجموعه آثار بسحاق اطعمه که بر اساس ده نسخه

خطی تحقیق یافته است. کتاب با یک مقدمه مفصل و پرمحتوا دربارهٔ بسحاق و آثار او آغاز می‌شود. بسحاق شاعری طنز پرداز بود که در اواخر سده چهاردهم (هشتم ه) و اوایل سده پانزدهم (نهم ه) می‌زیست. او در یک رشته خاص تازه و اصیل یعنی هنر آشپزی و خوراک‌شناسی تبخّر یافت، اما بعداً فقط شماری اندک راه و کار او را پی گرفتند.

متونی که در اینجا چاپ شده‌اند، عبارتند از: سفرهٔ کنزاشتها در ده فصل کوتاه در توضیح ستایش آمیز خوراکها و نوشیدنیها، چند قصیده و رباعی، شمار انبوهی غزل که غالباً به اقتضای اشعار شاعران دیگر (مخصوصاً حافظ، سعدی، سلمان ساوجی) سروده شده‌اند، و دو مثنوی کوتاه. این کتاب صرف نظر از ارزش و اهمیت ادبی، حاوی آگاهیهای سودمند دربارهٔ آشپزی در روزگار شاعر و چگونگی تدارک خوراکهاست (اوپیرونک، در بخش «ادبیات»).